

ЧАСТИНА ПЕРША

Розділ I

ШХУНА-БРИГ «ПІЛІГРИМ»

2 лютого 1873 року шхуна-бриг¹ «Пілігрим» перебувала на 43° 37' південної широти і 165° 19' західної довготи (від Гринвіцького меридіана).

Ця шхуна-бриг, водотоннажністю в чотириста тонн, була споряджена у Сан-Франциско для полювання на китів у південних морях і належала багатому каліфорнійському судновласникові Джеймсу Велдону, який кілька років тому призначив її командиром капітана Халла.

«Пілігрим» був невеличким вітрильником, але вважався одним із найкращих кораблів Джеймса Велдона.

¹ Ш х у н а - б р и г — судно, що має кілька щогл, оснащених прямими й косими вітрилами. (Тут і далі — примітки перекладача.)

Він входив до складу флотилії, яку той щорічно вируджував ген за Берингову протоку, в північні моря, або під Тасманію чи за мис Горн, аж до морів Антарктики. Шхуна-бриг чудово ходила під вітрилами. Завдяки дуже зручному оснащенню вона могла навіть з нечисленною командою запливати у важкодоступні місця південного моря, звідки починалася суцільна смуга антарктичної криги. Капітан Халл умів, як кажуть матроси, «лавірувати» поміж плаваючих крижин. Влітку такі крижини допливають аж до Нової Зеландії, ба, навіть до мису Доброї Надії, і досягають набагато нижчих широт, ніж у північних морях. Щоправда, то все невеличкі айсберги з пооббиваними боками, розмиті теплими водами. Майже всі вони тануть в Атлантичному та Тихому океанах.

Капітан Халл, досвідчений мореплавець, один із найвправніших гарпунерів флотилії, мав команду, яка складалася з п'яти матросів і одного новачка. Це замала команда для полювання на китів. Люди потрібні на шлюпках при нападі на кита, а також для розбирання туш. Однак Джеймс Велдон, за прикладом деяких судновласників, задля економії набирав у Сан-Франциско саме стільки матросів, скільки було потрібно для керування судном у дорозі. У портах Нової Зеландії серед місцевого населення та дезертирів усіх національностей не бракувало вправних гарпунерів і матросів, охочих найнятися на китобійний сезон. Коли сезон кінчався, вони, отримавши платню, сходили на берег, де чекали до наступного року, доки знову комусь знадобляться їхні послуги. В отакий спосіб судновласники заощаджували чималі гроші на платні команді та збільшували свої прибутки.

Так велося рік у рік на борту «Пілігрима».

Шхуна-бриг вертала від антарктичного полярного кола, скінчивши полювання на китів. Однак трюм не

був ущерть заповнений бочками з жиром та з китовим вусом. Уже на той час полювати на китів було важко: через надмірне полювання вони траплялися чимдалі рідше; справжні кити, яких на півночі називали гренландськими, а в південних морях — австралійськими, починали зникати. Китобоям довелось перейти на смугачів, цих велетенських морських ссавців, полювати на яких досить небезпечно.

На смугачів полював і капітан Халл під час останнього сезону, та влови вийшли небагаті. Проте він мав намір наступного року дістатися у вищі широти і, якщо треба буде, проплисти аж до земель Клері й Аделі, що їх, у супереч твердженням американця Вілкса, відкрив француз Дюмон-Дюрвіль на «Астролябії» та «Зеле».

Одне слово, це полювання на китів було невдалим для «Пілігрима». На початку січня, саме посеред літа у Південній півкулі, коли ще було зарано повертатися додому, капітанові Халлу довелось покинути місця полювання. Додатково найняті матроси — набрід досить сумнівних типів — не дуже перетруджувались, і він вирішив їх звільнити.

«Пілігрим» узяв курс на північний захід і 15 січня прибув до Вайтемати, порту Окленда в затоці Чуракі на східному узбережжі Північного острова Нової Зеландії. Отут і висадили китобоїв, найнятих на сезон.

Команда була невдоволена. У трюмі «Пілігрима» бракувало бочок із двісті жиру. Ніколи ще не було таких кепських уловів. А надто прикро почувався капітан Халл: славетному мисливцеві дошкуляло вражене самолюбство — адже він, уважай, вертав з порожніми руками! Він на всі заставки проклинав ледарів і нероб, що звели сезон нанівець.

Марно намагались набрати в Окленді нову команду. Всі місцеві китобої вже понаймалися на інші судна. Тож

довелося облишити надію довантажити трюм «Пілігрима». Капітан Халл уже намірився вийти з Окленда, аж тут до нього звернулись із проханням узяти на борт пасажирів. Капітан згодився, бо відмовити в цьому проханні не міг.

В Окленді саме перебували місіс Велдон, дружина хазяїна «Пілігрима», їхній п'ятирічний син Джек та її кузен Бенедикт. Усі троє приїхали сюди разом із Джеймсом Велдоном, який час від часу навідував Нову Зеландію у комерційних справах. Він збирався повертатися з ними до Сан-Франциско, коли раптом малий Джек серйозно захворів. Джеймс Велдон, якого кликали назад термінові справи, виїхав з Окленда сам, залишивши дружину, сина та кузена Бенедикта.

Минуло три місяці — три довгі місяці розлуки, дуже важкі для місіс Велдон. За цей час її син одужав, і вона могла виїжджати. Тут її сповістили, що прибув «Пілігрим».

У той час, щоб повернутися до Сан-Франциско, місіс Велдон треба було б спершу поїхати до Австралії та сісти на один із кораблів трансокеанської компанії «Золотий вік», які курсували між Мельбурном та Панамським перешийком. Діставшись до Панами, вона мала б зачекати на американський пароплав, що регулярно ходив між перешийком та Каліфорнією. Це означало затримки та пересадки, надто неприємні для жінки, яка подорожує з дитиною. І коли в Оклендський порт зайшов «Пілігрим», місіс Велдон звернулася до капітана Халла з проханням довести до Сан-Франциско її, кузена Бенедикта та Нен, стару няню-негритянку, яка виглядала і саму місіс Велдон.

Здійснити подорож у три тисячі морських льє¹ на вітрильнику! Але на судні капітана Халла завжди панував

¹ Л ь є — давня французька міра довжини (4,5 км).

бездоганий лад, а погода по цей і по той бік екватора стояла дуже гарна.

Капітан Халл дав згоду. Він запропонував своїй пасажирці власну каюту. Капітан хотів, щоб під час плавання, яке могло тривати від сорока до п'ятдесяти днів, місіс Велдон влаштувалася якнайкраще на борту його судна. Щоправда, плавання мало трохи затягтися: «Пілігрим» повинен був, одхилившись від курсу, зайти в чилійський порт Вальпараїсо, щоб там розвантажитись. А вже далі вздовж американського узбережжя вони сподівалися плисти під попутним береговим вітром, а це була б доволі приємна морська прогулянка.

Зрештою, місіс Велдон була хороброю жінкою і не боялася моря. Тридцятирічна, з міцним здоров'ям, вона звикла до тривалих морських подорожей і не раз поділяла з чоловіком їх невігоди. Її не лякало плавання на судні середньої тоннажності. Вона знала, що капітан Халл — чудовий моряк, а «Пілігрим» — надійний вітрильник, одне з найкращих американських китобійних суден. Нагода трапилася, тож треба було скористатись із неї. І місіс Велдон з неї скористалася.

Що ж до кузена Бенедикта, то він, ясна річ, мав супроводжувати місіс Велдон у цьому плаванні.

Кузен Бенедикт був славний чолов'яга років п'ятдесяти. Та, незважаючи на цей вік, було б необачно відпустити його кудись самого. Він був радше довгий, ніж високий, радше сухорлявий, аніж худий. Кістлява статура, велика кудлата голова, золоті окуляри — одним словом, в усій довготелесій постаті кузена Бенедикта вгадувався вчений, одна з отих сумирних і добрих натур, які все своє життя — ба, навіть у сто років! — залишаються дітьми.

Кузеном Бенедиктом називали його й сторонні, бо за своєю вдачею він належав до тих людей, які здаються

рідними всім. Кузен Бенедикт ніколи не знав, куди подіти свої довгі руки та цибаті ноги, не міг дати собі ради в найбуденніших життєвих справах. Він не був обтяжливим для інших, але якось так виходило, що він зв'язував усіх довкола й самого себе своєю незграбністю. Невибagliвий, невимогливий — міг забути попоїсти чи попити, якщо його не нагодують і не напоять,— нечутливий ні до холоду, ні до спеки, він, здавалося, належав не до тваринного, а радше до рослинного світу. Уявіть собі отаке безплідне дерево, на якому не росте навіть листя, дерево, нездатне нагодувати і прихистити під своїми вітами подорожнього. Отаким був кузен Бенедикт.

Однак він мав добре серце й завжди виявляв готовність зробити людям якусь послугу. І всі любили кузена Бенедикта за його безпорадну вдачу. Місіс Велдон дивилася на нього як на свою дитину — старшого брата малого Джека.

Проте слід сказати, що кузен Бенедикт не тинявся без діла.

Навпаки, це був невсипущий трудар. Єдине його захоплення — природнича історія — поглинало його до решти.

Сказати «природнича історія» — це сказати надто багато.

Відомо, що ця наука складається з різних галузей, як-от: зоологія, ботаніка, мінералогія та геологія. А кузен Бенедикт не був, власне, ні ботаніком, ні мінералогом, ні геологом.

Може, він був зоологом у загальному розумінні цього слова — таким собі Кюв'є¹ Нового Світу, який розкладав тварину, щоб її проаналізувати, а потім знову складав; отим глибоким знавцем, який присвятив себе вивченню

¹ Кюв'є Жорж (1769—1832) — відомий французький природознавець.

чотирьох основних — згідно класифікації самого Кюв'є — типів усього тваринного світу: хребетних, молюсків, членистоногих і променевих? Може, він, цей простодушний, але старанний учений, вивчав різні класи, ряди, родини та види, що їх охоплюють ці чотири типи?

Ні.

Може, кузен Бенедикт присвятив себе вивченню хребетних: ссавців, птахів, плазунів і риб?

Теж ні.

Може, він більше цікавився молюсками, починаючи від головоногих і вище; може, моховатки вже не були для нього таємницею?

Аж ніяк.

Може, то через променевих, голкошкірих, поліпів, глистів, губок та інфузорій випалив він стільки гасу в лампі, працюючи щодня до пізньої ночі?

Треба прямо сказати: його захоплювали не променеві.

А що в зоології незгаданими залишилися тільки членистоногі, то, зрозуміло, цей тип і був єдиним захопленням кузена Бенедикта.

Еге ж, саме членистоногі; однак тут слід дещо уточнити.

Тип членистоногих охоплює шість класів: комах, багатоніжок, павукоподібних, ракоподібних, вусоногих і кільчастих червів.

Проте кузен Бенедикт не зміг би відрізнити дощового черв'яка від лікарської п'явки, щипавки від морського жолудя, домашнього павука від псевдоскорпіона, креветки від рака-самітника, а ківсяка від сколопендри.

То ким же все-таки був кузен Бенедикт?

Звичайним ентомологом, та й годі!

На це, безперечно, зауважать, що ентомологія, як складова частина природничої історії, вивчає всіх членистоногих. Взагалі це так, однак уже увійшло у звичай

вживати цей термін у трохи вужчому розумінні — як назву науки про комах, тобто «всіх тих членистоногих безхребетних тварин, чиє тіло складається з трьох частин — голови, грудей і черевця, — на яких відповідно розташовані одна пара вусиків, здебільшого дві пари крил і три пари ніг, через що комах називають також шестиногими».

Отже, кузен Бенедикт, присвятивши себе вивченню членистоногих класу комах, був ентомологом.

Але не подумайте, що це така проста наука! Клас комах налічує щонайменше десять рядів:

1. Прямокрилі (таргани, коники, цвіркуни).
2. Сітчастокрилі (золотоочки, мурашині леви, бабки, терміти).
3. Перетинчастокрилі (бджоли, оси, мурахи, їздці, трачі).
4. Лускокрилі (метелики).
5. Напівтвердокрилі (цикади, клопи, попелиці).
6. Твердокрилі (хрущі та інші жуки).
7. Двокрилі (комарі, москїти, мухи).
8. Віялокрилі (стилопс).
9. Паразити (воші).
10. Нижчі комахи (лусківниці).

Однак певні ряди, скажімо жуки, налічують до тридцяти тисяч видів¹, двокрилі — шістдесят тисяч, отже, тут є що вивчати, а для одного чоловіка роботи аж надто.

Життя кузена Бенедикта було присвячене одній-єдиній улюбленій справі — ентомології. Цій науці він оддавав увесь свій час, ба, навіть години сну, бо йому неодмінно снилися «шестиногі». Годі було перелічити всі шпильки, що їх він носив за манжетами, в комірі, в крисах капелюха, на вилогах піджака. Коли кузен Бенедикт повертався з наукової екскурсії, його капелюх був

¹ Тепер відомо понад мільйон видів комах, з них понад двісті тисяч різновидів жуків.

справжньою колекцією комах, нашпилених зсередини і ззовні.

На завершення опису цього дивака слід додати, що він супроводив містера та місіс Велдон до Нової Зеландії знов-таки через свою пристрасть до ентомології. Тут його колекція збагатилася кількома рідкісними екземплярами. Тож цілком зрозуміле його бажання чимшвидше дістатись до Сан-Франциско, щоб там у своєму кабінеті розмістити зібране багатство згідно класифікації.

А що місіс Велдон та її син поверталися до Америки на «Пілігримі», то, цілком природно, кузен Бенедикт мав супроводити їх і під час цієї подорожі.

Проте не на нього могла розраховувати місіс Велдон, якби опинилась у скрутному становищі. На щастя, передбачалося легке плавання у гарну погоду та ще й на борту судна, капітан якого заслуговував цілковитої довіри.

Поки «Пілігрим» стояв три дні у Вайтематі, місіс Велдон спішно приготувалася в дорогу, щоб не затримувати його відплиття. Розрахувавшись зі слугами-тубільцями, вона 22 січня піднялася на борт «Пілігрима» з сином Джеком, кузенком Бенедиктом та старою негритянкою Нен.

Кузен Бенедикт носив у спеціальній бляшанці на паску через плече всю зібрану тут колекцію комах. У колекції були, між іншим, кілька представників стафіліна, хижого жука, очі якого розташовані у верхній частині голови; досі вважалося, що стафілін водиться тільки в Новій Каледонії. Кузенкові Бенедикту пропонували також отруйного павука «катино» — так називають його маорі¹, — укусу якого часто смертельний для людини. Однак

¹ Маорі — тубільне населення Нової Зеландії.

павук не належить до класу комах — місце йому в колекції павукоподібних, — тож він не мав ніякої цінності для кузена Бенедикта. І наш ентомолог зневажливо відмовився від павука: найціннішим скарбом у його колекції, звісно, був знаменитий новозеландський стафілін.

Ясна річ, кузен Бенедикт застрахував свою колекцію, заплативши високий внесок. Він вважав її ціннішою за весь китовий жир і вус у трюмі «Пілігрима».

Коли закінчувались останні приготування до відплиття і місіс Велдон та її супутники стояли на палубі шхуни-брига, капітан Халл підійшов до своєї пасажирки.

— Само собою зрозуміло, місіс Велдон, — мовив він, — що ви берете на себе всю відповідальність, вирішивши плисти на «Пілігримі» через океан.

— Для чого ви мені це кажете, містере Халл? — спитала місіс Велдон.

— Я кажу вам це, бо, по-перше, не дістав щодо цього ніякої вказівки від вашого чоловіка, а по-друге, тому, що шхуна-бриг не може гарантувати вам такої безпеки плавання, як пакетботи¹, призначені тільки для перевезення пасажирів.

— А як ви гадаєте, містере Халл, коли б мій чоловік був тут, то чи вирушив би він у плавання на «Пілігримі» разом зі своєю дружиною та сином?

— Звичайно, вирушив би, — відповів капітан Халл. — Він би вагався не більше за мене! «Пілігрим», зрештою, — надійне судно. Я можу за нього ручитися, як капітан, що командує цим судном ось уже багато років. Я сказав це вам, місіс Велдон, щоб мене менше гризло сумління, а також аби ще раз підкреслити: на борту «Пілігрима» немає звичних для вас вигод.

¹ Пакетбот — невелике судно, яким перевозять пошту і пасажирів.

— Коли йдеться тільки про брак вигод, містере Халл,— відказала місіс Велдон,— то це для мене не завада. Я не з тих вередливих пасажирок, які безперестану скаржаться на тісні каюти та на одноманітне харчування.

І, подивившись на свого сина Джека, якого тримала за руку, місіс Велдон мовила:

— Вирушаймо, містере Халл!

Відразу було наказано підняти якір. Наставили вітрила, і «Пілігрим», вибираючи якнайкоротший шлях між суднами, вийшов у відкрите море й узяв курс на американське узбережжя.

Та через три дні повіяв дужий ост¹, і шхуна-бриг змушена була змінити курс, щоб іти проти вітру.

Отож, на 2 лютого «Пілігрим» перебував у набагато вищих широтах, ніж цього хотів би капітан Халл. Здавалося, він намірився обійти мис Горн, замість плисти навпростець до берегів Нового Світу.

Розділ II

ДІК СЕНД

Погода стояла гарна, і, якщо не зважати на деяку затримку, плавання відбувалося в досить добрих умовах.

Місіс Велдон влаштувалась на борту «Пілігрима» якнайвигідніше. Однак спершу довелося помізкувати, де

¹ Ост — східний вітер.